

ᐱ. ᐅᐱᐅᐅᐅᐅᐅᐅ ᐱ.ᐅ ᐅᐅᐅᐅᐅᐅᐅᐅᐅ

պաշտօնավարեց բեղուն գործունէութեամբ անընդհատ վեց տարի և այնքան յառաջադէմ շրջանաւարտ դասեր հանեց:

1929-30 կարգուեցաւ մեծաւոր Միւլանի Միւլթարեան ուսանողարանիս, յետոյ կրկին վերակացու վանքի աշակերտութեան կարճատեւ ժամանակ մը:

1933ին դարձեալ Մուրատ-Ռափայէլեանի մէջ կը գտնենք զինքը՝ իբրեւ հոգեւոր հայր և ուսուցիչ միանգամայն: Սակայն երկար տարիներու անձնուէր աշխատանքն և տքնութիւնները արդէն բաւական խանգարած էին իր առողջութիւնը. ծանր հիւանդութենէ մը յետոյ Ուլիտիս վարիչներուն կարգադրութեամբ վանք կանչուեցաւ հանգստեան և կազդուրման: Այս շրջանին էր որ օգտագործելով իր ժամերը և միշտ հետապնդելով կրթական բարոյական կարեւոր մասը ազգային բարքերու վերանորոգութեան՝ այդ տեսակէտով օգտակար և շինիչ յօդուածներ սկսաւ հրատարակել «Բազմավէպ»ին մէջ՝ իր գայթի ի գայթ առողջութեան ներած համեստ չափով:

Ահա թուցիկ ուրուագիծը յիսնամեայ շարժուն և բազմազարդ կեանքի մը զրեթէ ամբողջապէս նուիրուած ուսուցչական, կրթական — դաստիարակչական ազգանուէր սրբազան ասպարէզին՝ որու ընթացքին պատրաստեց և ազգին ընծայեց շարք մը կազմուած և ազգային ու բարոյական գիտակցութեամբ օժտուած ընտիր սերունդներ որոնք երախտագիտութեամբ կը յիշեն իր անունը:

Այդ մեծ ասպարէզին կից ունեցաւ նաեւ զբաղական կեանք մը արժանի, նկատողութեան. ատոր համար հարկ կը տեսնեմ կրկին կամ երբեակ յատուկ տեսակէտներու տակ նկատել իր գործունէութիւնը՝ ուր դուրս պիտի ցայտէ նկարագիրն և հոգին որ այժմէն կարելի է ըսել՝ զուտ Միւլթարեան է, կրօնքի և ազգի զոյգ և անբաժան դրօշներով:

Դաստիարակը. — Այս տիտղոսը իր յիսնամեայ գործունէութեան զրեթէ ամբողջութիւնը կը զբաւէ. երկար էջեր չեն

բաւեր զայն լիովին պատկերացնելու համար: Կ'ըսենք իսկոյն՝ թէ գաղտնիքը որուն համար նա փնտռուած, գնահատուած ու սիրուած էր՝ թէ՛ իբրեւ ուսուցիչ և թէ՛ իբրեւ տեսուչ՝ իր տաք ու զուարթ սիրտն էր, հայրական գորովը, ազգասէր խանդը, հայ լեզուի և տոհմիկ մշակոյթի փարուսն և առատ պաշարը, դպրոցական կեանքին մէջ շարժում, խանդ, կազմակերպութիւն, հանդէս, թատերական ներկայացումներ՝ շատ անգամ բարեգործական նպատակներով, բանաստեղծութիւններ և զբաղական աշխատանքներ կազմելը՝ քաջալերելով և եռանդնաւորելով աշակերտութիւնը և տոգորելով անոնց մէջ սէրը բարիին և գեղեցիկին, հայ սրբութեանց և հայ դպրութեան:

Ասոնց դրական ապացոյցներ ու իրականութիւնը ոչ միայն լսած ենք իր սաներէն՝ որոնք միշտ սիրով և երախտագիտութեամբ կը լսեն իր անունը, այլ նաեւ մեր աչքով իսկ տեսած ենք: Վերը թուած գեղեցիկ ձիրքերուն կը միացնէր հեռուորի տաք շունչը, որով գիտէր ազգային սրբազան յիշատակներն ու տօները պանծացնելով հայ ու ազնիւ հայ մեծցնել իր խնամքին յանձնուած սերունդները, և որքան շատ եղան ատոնք խորհրդի մէջ, Մալաթիոյ մէջ, Տրապիզոնի, Քաղկեդոնի, Բերայի և Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարաններուն մէջ, ինչպէս նաեւ վանքի Նորընծայարանին:

Այդ ամէն կրթարաններուն մէջ որոնց տեսուչ կարգուած է նա, միշտ զարգացում և բարեկարգութիւն կը տեսնենք. միշտ նոր ծրագիրներով և յարաճուն վերելքով:

Իր բնարանն էր ժառանգած Ալիշանէն «Աշխատեցէք, տղաք, միտքերնիդ երկինքը, սիրտերնիդ մեր հայրենիքին վրայ»:

Կը յիշեմ որ պաշտօնական բեմէ մը իր մասին՝ իբրեւ նախկին Տեսուչ Մուրատ-Ռափ. վարժարանի քանդակուելիք սա տողերն ըսուեցան.

«Ան հայր մըն էր՝ զոր կը սիրէին բոլոր սաները, և կարգի ու կանոնի մարդը՝ որմէ կը վախնային»: — Իրմէ դաստիարակուած տղոց ծնողներու գոհունա-

կութեան նամակները հատոր մը կը կազմեն՝ երախտագիտութեան խորին զգացումներով հիւսուած:

Տեսուչ — դաստիարակին քով կ'արժէր յատկապէս նկատել զինքը իբրեւ Ուսուցիչ:

Իր աշակերտներուն պատմել տալու է իր խանդը զբարար և աշխարհաբար լեզուներու ուսուցման մէջ՝ որոնց խոր հրմտութիւնն ունէր: Ի հեճուկս Միւլթարեանց դէմ յարձակումներու՝ կ'արժէ նշանակել թէ՛ որքան մաքուր աշխարհաբար լեզու մշակած է իր երիտասարդ հասակէն, և մշակած է իր երիտասարդ հասակէն, և նամակագրութիւնը՝ այդ տեսակէտով իր երկրեղի պէս փայլուն և գոհարի պէս սիրուն է, և արժանի օրինակ ծառայելու:

Իր եռանդուն և անձնուէր ուսուցչութեան գովեստ՝ համարյոք ընդունած է իր ճակտին, թող թէ եղբայրական քաջալերանքով որոնց գործակից եղած է:

Ամէն գովեստէ վեր մեծագոյն փառք մ'է արդէն Հ. Արսէն Ղազիկեանի պէս հայագէտ — թարգմանիչ մը պատրաստած ըլլալը՝ անոր նախաքայլերէն սկսեալ: Ծանօթ խանդ ու եռանդ Հ. Արսէն, որ հայ լեզուի իր մագիստրոսական հմտութեան մարզին մէջ զիւրաւ չէր ծուր մէկու թէ՛ որքան մը իր գլուխը, տեսնելու էր թէ՛ որքան մը իր զուարթ, տեսնելու էր թէ՛ որքան մը իր զուարթութեամբ ու յարգանքով կու տար ակնածանքով ու յարգանքով կու տար Հ. Թադէոս Վ. ի «Հայր վարժապետ» տիտղոսը, որ մանաւանդ հայերէն լեզուի տեսակէտով մեծարելի ու նախանձելի բան մը ունի իր մէջ Ս. Ղազարու մթնոլորտին և ամէն Միւլթարեանի որտիւն խորը:

Եւ Հ. Արսէն, գիտնալով իր վարժապետին լեզուական հմտութիւնն ու ճապարկը, կը խոնարհէր և յարգանքով շատ անգամ անոր բնազդատուութեան կ'ենթարկէր իր ծանօթ մեծ ու փոքր դասական թարգմանութիւնները, և երբ լոյս տեսած էին անոնք, անոր միայն կը գրէր իր ընծայականին մէջ «Կը համարձակիմ մէկ երկու չնչին աշխատութիւններս զրկել մեծ, և սիր. Հօրդ, կը յուսամ թէ կը հաճիք ընդունել և ներողամիտ աչքով նայիլ», ինչպէս Վիրգիլիոսի Մակականեքոն, Ո-

րատիոսի Արուստ Բերրոյականին և Ֆոսկոյի Տաղ գերեզմանացիին լոյս տեսնելուն:

Իսկապէս խոր էր Հ. Արսէնի գիտակցութեան մէջ՝ թէ ստուգիւ ինք Հ. Թադէոսի ձեռքով կերտուած էր ամբողջապէս իբրեւ հայ լեզուի վարպետ. բաւ է յիշել իր մէկ ուրիշ նշանակելի բացատրութիւնը.

«Առ զինք կերտողն Հ. Թոմասն իւր աշակերտն փութալան Երախտագէտ սրբախի ի ձօն Բերէ ի նուէր ըզհայ Դաստն»

և առ' 1913ին, Դաստոյի «Երուսաղէմ ազատեալի» ճակտին:

Չենք ուզեր երկարել իր մանկավարժական բացառիկ յաջող և արդիւնաւոր դրութեան մասին՝ որով գիտէր հմայել աշակերտներու ուշադրութիւնը ուսման և կարգապահութեան մէջ:

Իրմէ մէկ անգամ բան սորվողը ա' իր բովանդակ կեանքովը չի մոռնար:

Ոչ միայն յստակ և դիւրին ոճով կը սորվեցնէր լեզուական ու բարոյագիտական նիւթեր, այլ և գիտէր գանոնք զբաւելու կուռ ոճով յօրինել: Վկայ իր տպուած և անտիպ գործերը բերականական, զբաւգիտական ու բարոյական:

Առանձին գլուխ մը հարկ էր բանալ խօսելու անբասիր և օրինակելի Կրօնադէպի և արդիւնաւոր Առաքելայի հանգամանքներուն վրայ: Ծատ խօսուն են հրաւերներն ու ապա վկայութիւնները գաւառի Արհի. Թեմականներուն, որոնց թախանձանքին վրայ զինքը կը տեսնէինք խոստովանաւորանքներու մէջ ոգիները սրբացնող և բերաններու մէջ զգիւնները արբանքով ուղղափառ հաւատքի, երբեմն արցունքով իր ոտքը բերող դարձող հոգիներ:

Կրօնաւորի և Առաքելայի կեանքը որքան նուիրական նոյնքան դժուար է. շիջան, կերտել, ու բարձրագոյն հրամանի մը վրայ՝ թողուլ ամէն ինչ և ընել զոր յանուն Աստուծոյ մեծաւորները կը տրաւ, մաղրեն, հոտ է մեծագոյն դժուարութիւնը, և հոտ առաքելութեան փորձաքարը: Այդ մասին կ'արժէ յիշել մեծ. Հօր համար

խօսք մը որ շատ մը փաստերու տեղ կը զօրէն. «Խնդամ զի պատրաստ ես լսել և առնել ըստ պատուիրանի Աբրահամ՝ ընդ կալ և ընդ դռնալ աշտի... և միշտ եղիցի այդպէս»: Աւիշանի խօսքերն են ատոնք:

Գրական գործը զոր կը թողու Յորելեար վաստակաւոր Հայրը, հակառակ կրթական — ուսուցչական ասպարէզի երկարատեւ և ամբողջական զոհարեր նուիրման՝ աննշան չէ, և մեծ մասը անտիպ կը մնայ: Ծանօթ է ամէնուն «Առաջին քայլի գրոց քարքառ»-ը պարզ և գործնական դրութեամբ յօրինուած, և որ այնքան նպաստամատուց եղած է զբարբրը դիւրաւ և փութով սորվելու, ինչպէս զայն կանխող «Նախադրութիւն»-ը — գրաբար քերականութեան:

Երկրասարդութեան շրջանին վանքի և դպրոցական միջնորդութիւն կուռ ու խանդոտ երգիչն եղած է գեղեցիկ և զգայուն քերթուածներով ոգեւորելով վանական մտերիմ և հանգիստական տօներ ու կացուրդներ: Այդ գրութիւններով, տպուած և անտիպ, ողորդուած է իր շրջանը: Ատոնց մէկ ճիւղն են «Օրացոյց»-ներու քերթուածները 1889-1893 տարիներուն:

Բայց գործը ուր իր զբաղաւորութեամբ թիւնն և մեր Մխիթարեան դասական թարգմանիչներու արուեստն և գեղեցկագիտութիւնը կը փայլի՝ Պուալոյի «Արուեստ քերթողութեան» գրաբար թարգմանութիւնն է, այնքան յաջող և գնահատուած, հրատարակուած «Բազմավէպ»-ին մէջ 1888-91:

Ատոնցմէ զատ 1885-1892ի շրջանին իր եռանդուն աշխատակցութիւնը բերած է «Բազմավէպ»-ի, տալով հոն ստորագրուած և անստարագիր գրական բազմաթիւ ընտիր յօդուածներ, մեծ մասը գրաբար քերթուածներ՝ թարգմանուած Լամարթինէն, Տրիլէն, Բ. տը Լա Վիլնէէն, եւն:

Մեծ. Հայրը վերջին շրջանիս ալ, պաշտօններու կաշկանդումէն ազատ, դարձեալ

բերաւ իր աշխատակցութիւնը «Բազմավէպ»-ի՝ հին ու նոր գրական պատառիկներով, ինչպէս նաեւ կրթական — բարոյական և ջատագովական օգտակար յօդուածներով՝ որոնց ծանօթ են և գնահատող թերթիս ընթերցողները:

Իր Գաստիարակի դպրոցական մախաղէն են նաեւ բարոյական սիրուն ու զուարթ և յոյժ կրթիչ թատերական հրատարակութիւնները, ինչպէս «Աւիշանը», «Անմեղքեան յայրանակը», «Զարմայր կամ Մոռացկոտ խնայտակը», «Ջրացառութիւնը», «Խեղդի պակասը քսակի վնաս է», և հուսկ «Պարթիկ գողը»:

Ըսինք թէ անտիպներ ալ ունի, մաս մը աշխատութիւն և պտուղ իր ուսուցչութեան, ինչպէս են՝ Նամակագրութեան, Գրագիտութեան կամ Գեղարուեստ, Պատկեր ընդհ. գրականութեան, Գործնական Տաղաւորութեան. յետոյ ստուար բաժին մը Բեմականութեան և Կրօնական-բարոյական քարոզներու իր հետեւորի ջերմ շունչով և բարոյական ուժեղ խորքով:

Ահա պատկերը՝ ընդհանուր գծերով՝ Մխիթարեան վաստակաւորի մը, որ իր լուռ և համեստ նկարագրով այնքան բարեբերած է մեր երէկի և այսօրուան սերունդներուն իրենց դաստիարակ, և իր Մխիթարեանի չափաւոր բաժինն ընծայած հայ Գրին և Դպրութեան, որոնցմէ զատ մեզմէ անտես՝ բայց Աստուծոյ քով զանձուած շատ արդիւններ կան կրօնական-բարոյական իր առաքելութեան գործունէութեան: Մենք կը լռենք, թոյլ տալով որ շատ մը վկայութիւններուն մէջէն՝ որ իր գործը կը գնահատեն՝ խօսի մէկը և կնիքն ըլլայ մեր տողերուն:

«Մեր կրթական ներկայ յառաջիկա «դպրութիւնը կը պարտինք Մխիթարեան «Հօր մը, Գեր. Հ. Թադէոս Վ. Թուման «ճեանի, որոյ մասին ուրիշ անգամներ ալ «փութացներ ենք զբաղեցնել այս սիւնակ»

1. Ճիշտ այդ թուականին «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի մէջ ալ երեցաւ նոյն գործին թարգմանութիւն մը, աշխարհաբար, կատարուած ողբ. Հ. Գ. Մէնէվիշեանի

ձեռքով. սակայն, ինչպէս կրնայ բազմաթիւ ուշիմ ընթերցողը, աշխ. թրգմ. չունի լեզուական և գեղարուեստական այն փայլը՝ որով վերինը ճշխացած է:

«նեւու ընթերցողները: Նոյն Գեր. Հօր «համեստութիւնն վերաւորելու երկիւղէն «պաշարուած, իր զրուստեաց արժանի «վարքին ու բարքին խօսքը ընելու պէտքն «չեմ զգար, քանի որ գործիչն գործէն «կը ճանչնայ ամէն մարդ: Առաջին քայլի «և Նախադրութեան հեղինակը բոլորովին ան «ծանօթ դէմք մը չէ մեր գրական հրապարակին վրայ: Երկու տարի հազիւ «կ'ընէ հոս երեւնալը՝ արդիւնը նախա «պէս իւր անձնորդ գոհողութեանը, որ «վենետիկի Ամեն. Աբրահամ և Արհ. Թեմակալին արտօնութիւններն առած դէպ «ի մեզ փութալն ու մեր դպրոցին վար «չութեան դեկը ձեռք առնելը մէկ ըրաւ, «և մինչեւ այսօր անոր զարգացման կը «նահատակի, բառին ստոյգ իմաստովը: «Ինքը փորձ մանկավարժ մ'է, և յա «մառ աշխատող մը. իւր խնամքին ու «գուրգուրանաց առարկայ եղող բազմա «թիւ սաներն սիրաշահելու գաղտնիքն

«ունի, որով մեծ ու փոքր կը փոխա «ընեն իրեն ուսումնասիրութեան բոր «բոքին հետ, սէր և ակնածանք: «Դպրոցէն դուրս կ'ապրի նա մեր մէջ «թանկագին բարեմասնութիւններով, ու «ընեց պատիւ կը բերեն իւր դարաւոր «Միաբանութեան: Անձնուրաց վանակա «նը, լուսամիտ ժողովրդականը լծորդուած «կը տեսնես իւր անձին մէջ, փոքր մար «մնով ու մեծ հանճարով, սիրող և սի «ընելի Մխիթարեան համայնքին: «Եկեղեցւոյ բեմին վրայ պերճախօս ու «հոգեւից, արտաքին վերաբերութեանց մէջ «հեզահամոյր, խոհեմ և բարեկիրթ և պաշ «տող բարոյականի ողջ սկզբունքներուն: «Ի մի բան՝ առաքելութեան պարտա «ճանաչութեան հետ, երբ յիշեալ յատ «կութիւնները միալուծ նկատենք միակ «անձի մը մէջ, որ տիպար եկեղեցականի «մը ձիրքերով օժտուած ըլլայ, կ'ունե «նանք մեր կրթական գործիչը»:

(«Մեմուարի Ախպար» Կ. Պ. 1905, Թ. 4272 - Յուլիս 30 - Օգ. 12)

ԽՄԲ.

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ Ա.Ի.ԵՏԻՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԴ. ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ՍՈՒՐԲ ԳԱՋԷՆ ՀՈՈՎՄԱՅ

Սիրեցեալ Որդոյ Մերում Ի Քրիստոս Վեր. Հօր Թադէոսի Վարդապետի Թումանեան Միաբանի Մխիթարեան Ուխտի Ողջոյն և աստուածաւանդ օրհնութիւն

Սիրեցեալ Որդեակ

Եթէ կոչումն եւ կարգ Քաճաճացութեան չընաղ իմն շնորհ է աստուածագործ սիրոյ Քաճաճացապետին յաւիտենից, տեւել բաւել ի նմին հաւատարմութեամբ ամս ձիգս արժանաւորն կենցաղոյ, առաւելութիւն եւս է անձին, որ «զպաշտօն կատարեալ» ու ներով արժարժեալ իցէ զշնորհսն որ ի ձեռնադրութենէ երիցութեան: Ի հայրենի քաղաքէն Քարբեղի, ուր եւ Մեր անեալ երբեմն եւ վարեալ է ապա զպաշտօն Քաճաճացութեան եւ Եպիսկոպոսութեան, դու մանուկ ընտրեալ փոխեցար ի